

Vladimir Arsenić

ŠTIVO ZA SLADOKUSCE

(Bohumil Hrabal: *Moritati i legende*, preveo sa češkog Aleksandar Ilić, Laguna, Beograd, 2017)

Istorija dvadesetovekovne književnosti će svakako zapamtiti ime Bohumila Hrabala, češkog pisca, pripovedača, pesnika i scenariste, upravo zahvaljujući proboju praške filmske škole na svetsku scenu negde početkom šezdesetih godina dvadesetog veka, u kojem je, proboju dakle, on igrao jednu od vodećih uloga zajedno s rediteljima Menclom i Formanom, te doprineo da ona bude prepoznata i nagrađena Oskarom za najbolji strani film, snimljen po njegovom romanu *Strogo kontrolisani vozovi*. Ali to je istorija.

Pre dve godine pojavilo se prvo srpsko izdanje Hrabalove manje poznate knjige *Moritati i legende* u prevodu profesora Aleksandra Ilića, čoveka koji je bio jedna od ključnih veza između naše i češke kulture, bez kojeg, konačno, Hrabal ne bi postigao kulturni status koji ima među čitalačkom publikom u Srbiji. Opremljena informativnim i opsežnim pogovorom, ova knjiga nam daje uvid u ono što je češkog autora zapravo formiralo, odnosno pokazuje nam njegove književno-estetske korene koji svakako nisu u onoj vrsti realizma koja nam je poznata iz filmova i romana koji su ga proslavili.

Premda bi se moglo reći da se radi o zbirci kratkih priča, ova knjiga je u velikoj meri, konačno i sam autor insistira na tome u postscriptumu, žanrovski određena naslovom. *Moritati* kao pripovesti o smrtima i ubistvima, odnosno kao mračne, *horor priče svakodnevice*, često tragične atmosfere, ali i legende koje su, ovog puta, više usmerene ka malim iskoracima iz stvarnosti, a ne nekoj vrsti apoteoze trebalo bi da daju jasan okvir onome što im je sadržaj. Međutim, u žanr koji ima svoja pravila i, u ovom slučaju još važnije, svoj tonalitet, ubacuju se svakodnevni i „niski“ sadržaji i na taj način se dobija vrlo bitna odlika Hrabalove poetike. Ona naravno ima svoje književne izvore i to je ono što mi se čini da se u ovoj knjizi pocrtava mnogo više nego u onim koje su ga proslavile – njegova pripadnost avangardnim pokretima koji su obeležili evropsku književnost prve polovine dvadesetog stoleća, odnosno period do početka Drugog svetskog rata. Premda nam češki nadrealizam nije posebno poznat, zapravo se u ovim tekstovima Hrabalova jaka i reklo bi se intimna veza s ovim književnim pravcem jasno očituje – kako zahvaljujući naporu prevodioca i znalca, tako i zahvaljujući onome što prepoznamo i iz domaće i svetske nadrealističke, ali i drugih avangardnih tradicija.

Nije naravno spajanje „visokog“ i „niskog“ ništa neuobičajeno, ono važi od samih početaka književnosti. Setimo se samo satirske igre koja je zaključivala tragedije, ili uplitanja narodskog u Aristofanovim komedijama. Prekid je možda usledio s dominacijom religijskih tekstova, ali se zato vratio silovitije i sočnije u renesansi s *Dekameronom* i, još više, Rableovim genialnim romanom koji su, kako to nedvosmisleno pokazuje Bahtin, zapravo nastavili

srednjovekovne pučke tradicije. Hrabal u tom smislu ima na šta da se osloni, a njegov lični doprinos ogleda se u ubacivanju kafanskih priča i skaski u literaturu. Kao i njegov veliki uzor, ali i otac savremene češke književnosti Jaroslav Hašek, i autor *Moritata i legendi* bio je boem i kafanski čovek, neko ko je pažljivo skupljao i beležio one najzanimljivije pripovesti i ugrađivao ih u svoje umetničke tekstove.

Pripadnost avangardi Hrabal u ovoj zbirci pokazuje još jednim postupkom koji zapravo može da bude odbojan našoj čitalačkoj publici, ali za one koji poznaju kontekst ima verovatno humorne ili pak sumorne efekte. Radi se, naime, o postupku kolaža koji naravno nije stran umetnicima u polju vizuelnih umetnosti, ali u književnosti je usko vezan za poeziju kao „metaforičku“ (funkcioniše po principu zamene), dok je prozi koja je „metonimijska“ (principi dodira ili bliskosti) on zapravo stran. Hrabal, dakle, od tuđih tekstova gradi prozu postupkom montaže. U „Legendi odsviranoj na strunama napetim između kolevke i groba“ mešaju se različiti glasovi koje autor navodi u postscriptumu priče. Na taj način dobijamo tekst koji se umnogome približava poetskom, ali i automatskom pisanju koje su zagovarali nadrealisti. Međutim, njegovo značenje za nas, čitaoce u Srbiji, krajem druge decenije dvadeset prvog stoleća, ostaje u velikoj meri skriveno i nedokučivo. Njegova referencijalnost je morala da bude jasna Hrabalovim savremenima, inače se ovaj tekst ne bi našao u zbirci, ali to sad i nije bitno. Nama ostaje da se uverimo u eksperimentalnu prirodu ovakvih tekstova i njihov ipak ograničen domet u širem istorijskom okviru.

Za razliku od ovog, postoje tekstovi u knjizi koji ni najmanje nisu izgubili na aktuelnosti, štaviše deluju kao da su napisani juče i to majstorskom rukom. „Legenda o lepoj Julinki“ jedna je od najboljih priča koje sam pročitao u poslednje vreme, tekst koji, bez obzira na tehnike montaže, zapravo upravo zbog njih, postiže veoma uspešne efekte. U njemu se smenjuju tri vremenska plana – trenutak u kojem se priča odvija, ljubavna priča između junakinje i pomoćnika na stočnoj farmi i trenuci iz njene prošlosti. Istovremeno, „Legenda o lepoj Julinki“ pripoveda priču o sudbini čeških Jevreja, a posredno i o dvadesetovekovnom zlu koje se nije završilo slomom nacizma nego se nastavilo kroz druge oblike autoritarizma, pa i totalitarizma.

Premda profesor Ilić u pogovoru insistira na političkim konotacijama Hrabalove proze, one čini mi se nisu ono što prvo upada u oči. Štaviše, služeći se često klasičnim motivima (npr. „Legenda o Kainu“) koje na vrlo upečatljiv način primenjuje u savremenosti, odnosno udahnuje im nov život i samim tim rekontekstualizuje, pre bi se moglo reći da se Hrabal bavi temama koje pripadaju onom ličnom i psihološkom u svakom od nas. Motiv samoubistva u ovoj legendi ili „Moritat o kraljici noći“, sačinjen od izvoda iz devojačkog dnevnika nađenog nakon grozne smrti osedele autorke i njenog supruga, predstavlja tek zapise šiparice pred udaju i njena velika očekivanja od života koja, kad se uporede s načinom na koji se njen život završio, predstavljaju baš pravi primer žanra – ironiju koja je krunisana pravim *danse macabre*-om tonjenja u blato pod telima ogromnih svinja. Rečju, nije Hrabal u ovim tekstovima toliko opsednut svojim neposrednim autoritarnim okruženjem, iako ga je svakako duboko svestan, već se u njima bavi upravo onim kontrastima, čudnim spojevima, krivim srastanjima koji su oduvek golicali maštu pisaca i umetnika, a u nadrealizmu dobili povlašćeno mesto.

Tom suočavanju i kontrastu služe postscriptumi koji ne samo da su dodati svakoj priči, nego, kao što je predočeno ranije, postoji i jedan koji je žanrovski objašnjava celu zbircu.

U pojedinačnim se objašnjava kontekst i motiv za nastanak svake od *Moritata i legendi*, te se time dodatno zaoštrava ono što se nalazi u tekstu s onim što se nalazi u referencijalnoj stvarnosti, odnosno u motivu za pisanje. Iako bi trebalo da budu, a često i jesu, neka vrsta veze između priče i njenog konteksta, ova kratka razjašnjenja neretko služe upravo kao okidači nadrealnog čitanja. Bez njih neki bi tekstovi bili potpuno nejasni, ali bi pojedini izgubili svoju oštrinu.

Jedna od tema koja se izdvaja kao bitna u svakako je odnos između čitalaca i pisca. U najmanje dva teksta Hrabal je umontirao pretnje i pohvale koje je dobijao od svojih čitalaca te na taj način problematizovao položaj pisca unutar društva. Premda tu ima političkog konteksta na kojem insistira profesor Ilić, čini se da je i to u određenom smislu nešto što nam danas izmiče. Hrabal nije kao Havel, na primer, zbog svog pisanja i javnog delovanja završio u zatvoru, iako je svakako bio cenzurisani i primoran da se pomiri s Partijom kako bi nesmetano radio, ali ni komentari umontirani u tekstove nisu isključivo moralno-političke osude, već iskaz suštinskog neprijateljstva prema književnosti. U tom smislu Hrabal je, kao i svaki umetnik, disident *per se*, odnosno neminovno osuđen na određeni stepen nerazumevanja i neku vrstu društvene marginalizacije. Naravno da to u nedemokratskim sredinama mnogo jasnije upada u oči, ali nam savremeni svet sve više pokazuje da to nije pitanje demokratije nego kapitalizma.

Važno je, naposletku, istaći još jednu stvar. Hrabalova pozicija unutar evropske pa i svetske književnosti neupitna je i zaslužena, ali njoj je svakako doprinela njegova karijera filmskog scenariste. Pravo je pitanje kako bi ona izgledala danas da nije bilo svetskog uspeha češkog filma. Ovo govorim samo stoga što mi se čini da postoji dovoljan broj autora u malim, nekanonskim (malim po broju govornika, nekanonskim jer ih tzv. Veliki kanon ne uzima u obzir) književnostima koji su mogli da imaju Hrabalovu sudbinu, ali im se to nije dogodilo iz vrlo političkih i ideoloških razloga. Prosto – to su pravila po kojima se igra.

Moritati i legende su knjiga koju vredi pročitati i imati na polici. Ona daje drugačiji uvid u karijeru ovog vrednog češkog pisca od onog koji je do sada bio uobičajen, pa je zapravo štivo za sladokusce, iako mi deluje da je ona zapravo odličan početak za upoznavanje s njegovim delom, jer nam daje ono što je Hrabal u osnovi bio. Na taj način stiže se precizniji uvid u ono što je naposletku postao – institucija češke i evropske literature.